

dorul cărții, presei în limba română... Nu știu ce ar putea face Uniunea Scriitorilor din Moldova – cu mulți membri de obârșie nord-bucovineană – în sensul difuzării la Cernăuți și în regiune, a cărții și presei de limbă română. Poate că problema aceasta, acută, gravă, tragică, ar putea fi soluționată mai norocos de către Departamentul Cultură al Primăriei Chișinăului, în noua ei alcătuire, prin semnarea unui acord de intenții, de conlucrare pe tărîm spiritual, cu autoritățile de la Cernăuți?

Părăsim orașul ce a auzit pașii lui Eminescu copleșiți de sentimente dintre cele mai contradictorii. Și abia cînd ajungem la vama „ucraineano-moldavă”, la Mămăliga-Criva, realizăm că așa cum am plecat spre Cernăuți mînați de dor pentru frații noștri, pentru niște locuri sacre ale istoriei și culturii noastre, tot așa, aceleași sentimente, ne vor mai conduce iarăși și iarăși spre Nordul Bucovinei. Tristețea e trecătoare, pe cînd valorile naționale, cele ale sufletului, sfidează și timpul, și regimurile, și frontierele.

Noiembrie–Decembrie 2007

PE URMELE MAESTRULUI, LA FĂLTICENI

Există în lume localități remarcabile prin legătura ce o au cu o anumită personalitate, cu un eveniment, cu un fenomen sau o legendă. Orașul *Verona* din Italia se identifică – nu-i așa? – cu tulburătoarea poveste de dragoste ce i-a avut protagoniști pe Romeo și Julieta. *Austerlitz* este o oarecare comună din Moravia (Cehia), dar ea a rămas în istorie prin una dintre cele mai răsunătoare victorii ale lui Napoleon Bonaparte. Moșia *Iasnaja Poltana* este la fel de cunoscută printre bibliofili, ca și niște titluri de glorie ale literaturii ruse (*Război și pace*, *Anna Karenina*, *Învierea...*). Satul francez *Barbizon*, și o pădure de alături, numită *Fontainebleau*, au intrat pentru totdeauna în istoria picturii moderne: aici s-a născut fenomenul numit *plein air*, aici s-a pregătit terenul pentru lansarea uimitoarei mișcări a impresioniștilor...

Asemenea așezări există și în preajma noastră: *Putna* lui Ștefan cel Mare, *Călugărenii* lui Mihai Viteazul, castelul *Bran* al lui Vlad Țepeș (Dracula); *Ipotestii* lui Eminescu, *Humuleștii* lui Ion Creangă, *Mirceștii* lui Alexandri, *Vălenii de Munte* ai lui Nicolae Iorga, *Hobița* lui

Brăncuși, *Lancrămul* lui Blaga, *Păltinișul* lui C. Noica... Însă farmecul unor localități mai mici, interesul pentru ele nu trebuie să fie asigurat obligatoriu de prezența unei personalități. *Voronețul* e celebru prin mănăstirea de aici, prin biserica ctitorită de Ștefan cel Mare, însă, nu mai puțin – prin albastrul cela enigmatic al vopselelor de pe ziduri... Și, firește, prin două scrieri de căpetenie ale limbii române în proces de cristalizare: *Codicele Voronețean* și *Psaltirea Voronețeană*. *Reghin* este „orașul viorilor românești”. *Codla* – orașul florărilor. *Borsec* – al apelor minerale de calitate aleasă... Iată că am și întocmit o listă de localități românești faimoase, impresionante, memorabile. Dar șirul acestor așezări e cu mult mai lung, deschis mereu pentru noi surprize, noi emoții...

În vara lui 2005 am avut prilejul să descoperim și noi, în dreapta Prutului, o localitate ce impresionează din mai multe puncte de vedere. *Fălticeni*. Un oraș de „calibrul” Sorociei sau al Orheiului, dar la sigur mai aranjat, mai bine gospodărit. Cu certitudine mai tihnit, mai blînd. Cu locuitori deosebit de binevoitori și așezați – despre ei merită a se vorbi aparte și vom face-o neapărat, ceva mai jos. Aveam înmagazinat acest toponim, Fălticeni, încă de pe timpul primei lecturi a *Amintirilor din copilărie* ale lui Ion Creangă. Mai reținusem că aici a stat un timp Mihail Sadoveanu... Dar cite alte personalități și-au legat destinul de acest țîrg: omul de teatru Matei Millo, Mihai Cuciureanu (1819–1844), un poet a cărui moarte cumplită, prematură, a fost deplînsă de Alecu Russo, T.V. Ștefanelli, cel care ne-a lăsat amintiri pe cît de amănunțite și obiective, pe atît de emoționante despre Mihai Eminescu, folcloristul Artur Gorovei (faimoasa revistă *Șezătoarea*), Nicu Gane (cartea de biografii romanțate *Trecute vieți de doamne și domnițe...*), scriitorii N.N. Beldiceanu (a tipărit, printre altele, în 1922, cartea *Între Prut și Nistru: Note din Basarabia*), Anton Holban, Nicolae Labiș, Aurel G. Stînu (a cărui personalitate a fost readusă la noi de Iurie Colesnic, în *Basarabia necunoscută*)... Și, desigur, Lovinesceștii: Eugen Lovinescu, Horia Lovinescu, și Vasile Lovinescu – „trei, Doamne și toți trei” cu merite remarcabile, specifice, în literatura română. Iertată să ne fie sincopa pe care o facem... firește, ar mai merita mulți fălticenenii să completeze această listă, unii rămași cumva în umbra ignoranței noastre sau a grabei cu care trecem pe lîngă împlinirile altora: de pildă, Fălticeni au dat un foarte mare specialist în oceanografie...

sau, un profesor din acest oraș a „construit”, cu propria-i imaginație și pe cheltuială proprie, două globuri pămîntești, unul al uscatului și altul al apelor, și ceva similar, credem, nu mai poate fi văzut în altă parte a Terrei!

Aceste și alte informații captivante (unele chiar impresionante, sau spectaculoase!) le-am putut afla în iulie a.c., ca invitat-participant la *Zilele municipiului Fălticeni*, axate pe *Hramul orașului*, care se ține de *Sf. Ilie*. O suită bine gândită de manifestări culturale a asigurat, de-a lungul unei frumoase săptămîni de iulie, municipiului Fălticeni și locuitorilor lui, o atmosferă relaxantă, deosebit de agreabilă, cu numeroase elemente și momente instructive, cognitive, de desfătare estetică. A fost, în aceste zile, un aflus sporit spre centrele culturale din municipiu: Galeria oamenilor de seamă (pe care i-am prezentat sumar, mai sus, fără a vrea asta! oricum e mai bine să ascuți povestirea ghidei de acolo, *dna Dorina Buhan*), Muzeul apelor (ghid *Dana Tofan*), Biblioteca Municipală „E. Lovinescu” (director *dna Nicoleta Huștinăru*), unde am putut vedea și o expoziție de tablouri ale pictoriței *Suzana Fântănar* etc. Am mai vizitat și o expoziție de artizanat, am asistat la câteva lansări de carte (*Roboși cu destinații speciale*, de dr. ing. *Vasile Davidel* – București: Editura *Curtea Veche*, 2003), la premiera unui film documentar despre o temerară expediție pe „cel mai repede riu” din această zonă – Bistrița (conducător al expediției și realizator al filmului: prof. *Călin Dănilă*, cunoscut la Fălticeni – și nu numai – și ca meșter cioplitor în lemn). La Palatul de cultură s-au dat mai multe spectacole muzicale, dar nu putem să nu amintim de prezența cîntărețului *Grigore Leșe*, de implicarea artistică a formației „Ștefan Vodă”, de la Căpriana, condusă de *Tudor Ungureanu*, bine cunoscut la noi încă din anii 1988–1991, și de spectacolul oferit de câteva fanfare și tarafuri, care, după observația redutabilului critic literar *Theodor Codreanu*, „făceau legătura dintre pămînt și cer”.

Pentru noi, basarabeni, centrul de atracție „numărul unu” la Fălticeni, a fost, totuși, Casa memorială Mihail Sadoveanu... Maestrul a trăit în această „casă din deal” în anii 1909–1918, aici a scris mai multe proze remarcabile, inclusiv *Neamul Șoimăreștilor*. Am amintit special de acest roman, pentru că programul Zilelor municipiului Fălticeni includea și lansarea a două cărți ale unui basarabean cu nume „sadovenian”, *Vasile Șoimaru*, dr. conf. univ. la ASEM: monografia

Neamul Șoimăreștilor: 500 de ani de istorie (coautor: dr. Al. Furtună, Chișinău: editura Prometeu, 2003) și albumul *Poeme în imagini* (Chișinău: editura Prometeu, 2004).

E bine să se știe că Fălticeni au o impresionantă salbă de prezențe sadoveniene. Piața centrală a orașului se numește... *Nada Florilor!* La o periferie, am trecut pe lângă o *Dumbravă Minunată...* Dar împrejurimile Fălticeniilor! La nici o oră de mers se află Verșenii, satul natal al mamei Maestrului, alături se află Pașcanii, la mijloc de drum e satul Șoimărești, la o margine de autostradă – *Hanu Ancuței* etc., etc. La Casa memorială Sadoveanu ne-am referit deja, dar ne simțim obligați să amintim și numele celor care asigură viabilitatea acestei instituții de cultură. *Ana Nazarov*, directoarea, o tinărară pe cît de documentată și pasionată în materia „Viața, creația și veșnicia lui Sadoveanu”, pe atît de fermecătoare: parcă ar fi coborît dintr-o proză sadoveniană, cu dulci și înțelepte domnițe (ce suris!... ce ochi albaștri!... – am impresia că mulți vizitatori vin la muzeu (măcar) încă o dată pentru a o vedea pe Ana!). Apoi, „meșterul” *Dan Baltazar*, o achiziție scumpă a acestui muzeu, căci este un specialist polifuncțional, capabil să facă și designul afișelor, și amenajarea sălii, iar de e cazul – să pună la punct și imaginea, și coloana sonoră, și starea de spirit generală pentru vreo manifestare. Toemai datorită *Anei Nazarov*, lui *Dan Baltazar* și dlui *Cornel Monoranu*, director administrativ și pentru cultură la Primăria Fălticeni, a fost posibilă includerea în programul Zilelor municipiului Fălticeni a lansării cărților din Basarabia.

...Și era o seară splendidă de iulie... În fața *Casii Sadoveanu* s-a adunat neașteptat de multă lume. Emoțiile debordau... poate cel mai mult se emoționa gazda manifestării – *Ana Nazarov*, dar nu mai puțin și protagonistul serii, *V. Șoimaru*. Asistența a fost surprinsă să afle că printre participanți se găsesc numeroși Șoimărești, rude de gradul cinci, șapte, opt, nouă!... de ale lui V. Șoimaru, descoperite în anii 2001–2003, în procesul pregătirii monografiei genealogice „Neamul Șoimăreștilor: 500 de ani de istorie”: *Maria* și *Mitrică Șoimaru* din Piatra Neamț, originari din Verșeni; *Lili* și *Costel Avram*, și ei din Verșeni, acum domiciliați la Petroșani, jud. Hunedoara; *inv. Agripina* și *prof. Vasile Preutu*, din Șoimărești, sat din lunca râului Moldova, „teleportat” de imaginația artistică a lui M. Sadoveanu în *Neamul Șoimăreștilor*, în codrii Orheiului; *prof. Ion Pârlea*, *inv. Gheorge Pârlea*, autorii

monografiei satului natal, și *prof. Ioan Belevu* – toți din Miroslăvești, comună ce se numea cândva Năvrăpești, Năvrăpescu fiind numele unui oștean căruia, potrivit legendei, Domnitorul i-a schimbat numele în Șoimaru. „Delegația” basarabeană a fost calificată de fălțiceni ca una de-a dreptul solidă – l-au însoțit pe V. Șoimaru scriitorul *Nicolae Rusu* și subsemnatul, dar și trei învățați de vază: *prof. Aurel Saulea*, doctor în medicină, ex-deputat în Parlamentul de la Chișinău, *Ion Caliniuc*, membru al Academiei de astronomică din Rusia, *prof. Anatol Rotaru*.

Cu basarabeni a venit la Fălțiceni și un distins cuplu de la Huși: dna *prof. Lina* și dl *prof. dr. Theodor Codreanu*, autor a peste 20 de volume de critică și istorie literară, dintre care cinci volume sunt dedicate operei și vieții lui Eminescu. Nu a fost trecută cu vederea nici prezența la manifestare a reporterului *Daniel Drăgoi* de la Radio Kiss-FM, care a asigurat asistența mediatică a manifestărilor culturale din cadrul *Zilelor fălțiceniene*.

La lansarea cărților s-a vorbit emoționant și sincer, cu multă dragoste pentru frumosul românesc și pentru Basarabia. Zău, ar merita câte un rezumat fiecare luare de cuvânt! Ne limităm, totuși, la câteva nume: *Ana Nazarov*, *Theodor Codreanu*, *Nicolae Rusu*, *Aurel Saulea*, *V. Preutu*... Dl *Inv. Gh. Pârlea* a prezentat un adevărat eseu despre cărțile lui V. Șoimaru. Dovadă a calității acestei expunerii este și inserarea ei într-un număr recent al publicației chișinăuene *Literatura și arta*. Am auzit impresii favorabile despre lansare și de la dl *prof. univ. dr. Aurel Buzincu*, de la Inspectoratul Județean Suceava, prezent și dlui în acea seară, de la poetul *Alexa Pașcu*, bancher. Și a încununat prestația acestei „serate culturale” luarea de cuvânt a primarului de Fălțiceni, dl *Vasile Tofan* care, printre altele, a sugerat ca pe viitor să fie intensificate schimburile de valori de pe cele două maluri ale Prutului.

Vizita la Fălțiceni, „pe urmele lui Sadoveanu”, ne-a făcut să simțim cu o nouă intensitate opera acestui creator de seamă al literelor române. La un moment dat aveam impresia că – cel puțin în acele zile de Cuptor 2005 – toate drumurile noastre duceau spre acest oraș, spre spiritul sadovenian. Chiar dacă, pe parcurs, am făcut și câteva „devieri de la program”. Și ce abateri am făcut! În primul rînd – la Muzeul de arte „Ion Irimescu” (director *Gheorghe Dăscălescu*). La ora cînd am venit

la muzeu maestrul Irimescu, trecut de 102 ani, tocmai se odihnea, în casai de alături. Ne-am mulțumit cu contemplarea miraculoaselor sale opere sculptate în marmură, bronz, alte materiale nu mai puțin îndărătnice. La Gura Humorului, pe lângă atmosfera subliniat crengiană, am avut încă două adevărate revelații. Prima ne-a oferit-o Muzeul etnografic din localitate, și mai precis, gazda de acolo, dna *Elvira Romaniuc*. Dacă e adevărat că omul sfințește locul, apoi dna *E. Romaniuc* sfințește acest muzeu regional ieșit din comun! Apoi ne-a fost dat să admirăm excelenta producție poligrafică a unei edituri humorene: *Terra Design*, diriguată cu multă inspirație, dăruire și eficiență de dl *Marius Vasiliu*. Splendorile Bucovinei – privești de paradis, biserici, mănăstiri și mănăstiri... și ele parcă din rai, reinvie, în miniatură, în biroul maestrului *M. Vasiliu*!

De la *Terra Design* am luat drumul spre Voroneț... Ca să ne întoarcem acasă, cu o escală la Șoimărești, unde am auzit (și... am văzut!) vestea cea bună că dna *Inv. Agripina* și dl *prof. Vasile Preutu* au isprăvit munca la monografia acestui sat legendar chiar și prin denumire...

(„BiblioPolis”, nr. 4, 2005)

TOTUL PENTRU... BASARABIA: ȘI DRAGOSTE, ȘI DOR, ȘI DURERE, ȘI SPERANȚĂ...

Îmi stârulte în memorie un episod din Istoria nu prea îndepărtată a suedezilor...

La răspîntia veacurilor XVII–XVIII, în Regatul Suediei, din care făceau parte și Norvegia, Finlanda, Danemarca, precum și actualele țări baltice, ei bine, în acel înfloritor regat, pe atunci, rezultatele unui recensămînt arătau că în rîndurile populației fusese lichidat analfabetismul. Cu această ocazie, pe la începutul sec. XVII, un rege deosebit de luminat, Frederic I, din dinastia Hessen-Kassel, entuziasmat de frumosele împliniri ale culturii naționale, a emis un decret pentru... stimularea scrisului! Prin acest decret, monarhul își îndemna supușii să compună texte literare, documentare, memo-

riallstice, etnografice și de oricare altă natură, pe care să le trimită la curtea regală, contra unor onorarii deloc simbolice. Grație acestei inițiative, în câteva decenii, fondurile Bibliotecii Regale (care avea și are în Suedia atribuții de Bibliotecă Națională), s-au completat cu sute, apoi cu mii de manuscrise: poezii, nuvele sentimentale, povestiri cu aventuri, aduceri-aminte, cronici de familie, istorii ale diferitelor sate și orașe, descrieri ale unor monumente arhitectonice și ale naturii ș.a.m.d.

Se pare că nici un alt suveran suedez nu a mai avut inspirația aceluși Frederic, dar poate că nici nu a fost nevoie de așa ceva: completarea Bibliotecii Regale de la Stockholm, cu manuscrise ale scriitorilor non-profesionali, foarte curînd a devenit o adevărată preocupare națională a suedezilor, noi și noi scrieri de autori, în genere anonimi, au prins „a curge”, constituindu-se într-un fond extrem de bogat, în continuă completare, pînă în zorii secolului XX! Nu mai e cazul să precizăm că această rarisimă colecție e și obiectul unei justificate mîndrii a suedezilor, dar și subiectul unui mare și continuu interes al cercetătorilor din domenii extrem de variate: istorici, critici literari, etnografi, sociologi, filozofi, economiști etc., etc.

* * *

Noi nu am avut norocul unor asemenea inițiative – la propriu și la figurat regale! Însă, două constatări – a unui clasic al literaturii, și a unui poet mai mult anonim – ne îndreptătesc să credem că au existat, în spațiul spiritual românesc – oricît de sîrtecat, de-a lungul istoriei – , alte resorturi, alte stimulente pentru a scrie ceva, și pentru sine, și pentru urmași. „*Românul e născut poet!*”, exclama Vasile Alecsandri, entuziasmat de bogăția, diversitatea și originalitatea folclorului nostru. „*Că nu e om să nu fi scris o poezie...*”, îl susține pe bardul de la Mîrcești un început de romanță, îngînată sau interpretată cu voce tare, cu cele mai diferite ocazii, de la Nistru pîn' la Tisa și pînă hăt peste Dunăre, la sud de așezarea, în formațiuni statale, a românilor. Preciză că, în aceste contexte, calificativele *poet*, *poezie* sînt întru totul convenționale, desemnînd, în temei, orice scriere ieșită din suflet, din inima celui care a pus mîna pe condei și pe foaia albă de hîrtie... Și dacă s-ar fi instituit și la noi – la București sau la Iași, la Timișoara, Cluj-Napoca sau Baia Mare, la Chișinău sau la Cernăuți – o colecție aidoma celei din Suedia,

nu încape nici o îndoială că am fi avut și noi niște fonduri „de manuscrise populare” realmente împărâtești...

Așadar, oamenii noștri au compus dintotdeauna, oamenii noștri mai scriu și astăzi... Problema e cîte lucrări – din trecut, dar și din prezent – ajung pe masa cititorului, cîte din cele scrise de oameni concreți devin un bun obșteșc? Cine ar putea stabili, oare, proporția, cît de cît precisă: pentru cine scriu cei care iau condeiul în mînă: cam cîți scriu pentru sine, pentru propria-i plăcere sufletească, și cîți sînt cei care scriu pentru un anumit public cititor?

Poeții, prozatorii, dramaturgii consacrați, fără doar și poate, scriu cu gîndul la destinatar, la un potențial număr de cititori – de la elevi și pînă la pensionari, cu diferențierile de rigoare în ceea ce privește starea socială, profesională, gradul de cultură ale viitorilor cititori. Iar cei care scriu „pentru sine”... chiar și aceștia au un număr anume de destinatari, de regulă oamenii cei mai apropiați: femeia iubită, în cazul unor poezii amoroase „de album”; părinții, copiii, nepoții... – dacă e să ne referim la o cronică de familie, la niște amintiri ce vizează trecutul respectivei familii. Există însă și cazuri cînd unii autori ar dori să-și vadă manuscrisele tipărite, date publicității, cum se spune acum, însă nu-și imaginează cum s-ar întîmpla aceasta... În prezent, bariera cea mai grea în calea editării unei scrieri rezidă în aspectul economic, financiar al problemei. Dar cu 20 de ani în urmă încă, interveneau alte probleme: cenzura comunistă – excesiv de vigilentă, drastică, neiertătoare cu orice gînd, cu orice mărturie ce ar fi pus regimul totalitar într-o lumină nefavorabilă. Am citit, prin anul 2001, o asemenea carte: memoriile poetului, eseistului, traducătorului Mihai Beniuc, scrise pe la apusul vieții sale – răscrucea anilor '70-'80 ai sec. XX, așadar, în plin comunism ceaușist. Autorul, cunoscut mai pe larg ca autor al poemului „naționalist” *Dansează ursul românesc*, poate cel mai mult grație unei tulburătoare versiunii interpretative a lui Tudor Gheorghe, nu credea că va apuca prăbușirea comunismului, că amintirile sale vor fi editate cîndva, în condiții de libertate, și, în consecință, vor fi citite doar de un cerc restrîns de prieteni și rude. Tocmai această împrejurare – ideea fixă că memoriile nu vor fi tipărite vreodată, că nu vor trece pragul editorial și, prin urmare, nu vor fi citite de cenzori, l-a determinat pe Mihai Beniuc să fie sincer la maxim în această carte a sa, să nu-i fie teamă de a se destăinui foii de hîrtie, astfel lăsîndu-ne un

emoționant document, incredibil prin franchețea și curajul confesiunilor, prin dorința de a spune lucrurilor pe nume, „de a spune totul pînă la capăt” – pentru „a se răcori”, pentru a se purifica măcar în fața hîrtiei de manuscris...

* * *

Nu credeam că voi mai avea ocazia să citesc ceva similar. Însă viața unui ziarist, a unui redactor de carte, e un șir continuu de surprize... La sugestia lui Vasile Șoimaru, am citit o carte care m-a impresionat din capul locului, chiar prin titlul ei: *Al cui este acest pămînt*. O denumire parcă interogativă, parcă retorică, pe un volumaș ce a văzut lumina tiparului în editura Litera, Chișinău, în anul 2005. Despre autorul cărții – *Andrei Martiniuc (Martînu)* – nu știam nimic... nu aveam de unde ști, pentru că vreo prezentare, cît de cît sumară, în presă îmi scăpase... Dar am deschis prima pagină, am citit primul alineat... Apoi l-am recitit, cu o senzație de incredibil, căci începe această carte astfel: „*Nu știu dacă ceea ce vreau să scriu va putea vedea vreodată lumina tiparului...*” M-am oprit aici, căutînd ceva mai departe, apoi la sfîrșitul cărții, ceva informații despre autor... Din ultimele file ale cărții am putut deduce că a fost scrisă în anii '80 ai veacului trecut – așadar, atunci cînd regimul comunist, delirînd, se ținea cu disperare de nava în derivă a istoriei trăite de noi. Am mai putut deduce că autorul nu a apucat apusul, prăbușirea odiosului regim totalitar, deci, nu a putut să-și vadă cartea tipărită. Atunci, de ce a scris-o? se va întreba cîte cineva, inofensiv, dar și logic, într-o anumită măsură. Răspunsul ni-l oferă chiar autorul, în chiar același preambul, din care am citat deja. „*[...] Voi scrie pentru a-mi alina puțin din durerea rănii sufletești care continuu mă doare, de cînd nu pot să mă întorc în satul în care m-am născut, decît cu pașaport și cu viză de intrare [...]*”.

Andrei Martiniuc și-a scris cartea aflîndu-se la București, iar satul pe care nu-l putea vizita decît înfruntînd mari dificultăți se află în sudul Basarabiei, din 1944 fiind încorporat, pentru nu se știe cîtă vreme, Uniunii RSS, din punct de vedere administrativ făcînd parte din R. Moldova. Spațiul geografic mai la sud de Ștefănești, adică restul fostului județ Cetatea Albă, spre malul Mării Negre, se află actualmente în statul independent Ucraina... Și dacă la noi lucrurile nu stau nici pe departe bine, apoi în zona de ocupație ucraineană băștinașii români

(numiți, în cel mai bun caz – moldoveni), este de-a dreptul catastrofală: acolo deznaționalizarea a luat proporții cu totul înspăimîntătoare...

Două mari tragedii au avut de trăit, la mijlocul secolului trecut, locuitorii Basarabiei și cei din Nordul Bucovinei. *Prima tragedie a fost cea a ocupației sovietice*, care a implicat deportări, foamete organizată de autorități, colectivizare forțată, deznaționalizare și rusificare, pe toată linia, multe alte fraude și umilințe la care au fost expuși sute de mii de trăitori ai acestui meleag. De prin 1988–1989, și mai ales după 1991, la noi au apărut nu prea multe, și totuși, au fost tipărite memorii, documente, studii privind această groaznică dramă. Infinit mai puțin s-a scris despre *cea de-a doua tragedie a basarabenilor și nord-bucovinenilor: refugiu, evadarea în dreapta Prutului* atunci cînd veneau peste noi hoardele bolșevice, mai întîi în iunie 1940, apoi în primăvara-vara lui 1944. Desigur, refugiul peste Prut nu poate fi comparat cu deportarea în Siberia. Și totuși... Numai cei care au trăit acest refugiu i-au cunoscut toate meandrele, unul mai dureros decît altul. În primul deceniu de după război, care s-a identificat cu ocupația sovietică, stalinistă, a României, cei evacuați/refugiați au trebuit să-și ascundă originea basarabeiană, respectiv nord-bucovineană – deasupra capetelor lor planînd mereu primejdia returnării, predării lor către autoritățile sovietice, după care „tovarășii sovietici” îi transportau, în condiții infernale, dacă nu în Siberia, apoi la minele din Ucraina sau din Kazahstan. Abia după 1957–1958 refugiații au putut să-și revadă locurile natale – și nu oricare, și nu oricum, ci numai pe bază de invitație, cu viză și pașaport, pe un termen limitat. Alții nu s-au bucurat nici de măcar de o revedere, fie ea și întîrziată, cu părinții, frații și surorile pe care îi lăsaseră aici, pe teritoriul unde ocupanții sovietici s-au așezat pe multe decenii... Este și cazul autorului nostru, Andrei Martiniuc, care nu și-a mai văzut mama bătrînă și bolnavă și care nu putea muri de dorul lui, sărmana mamă decedînd abia cînd a auzit de la o consăteană că fiul ei este viu și sănătos...

Refugiul, respectiv părăsirea forțată a vetrelor strămoșești, s-au transformat pentru numeroși basarabeni și nord-bucovineni – cîteva sute de mii – într-o rană mereu sîngerîndă, într-un dor nepotolit, amestecat cu o speranță pe care nimeni și nimic nu le-a putut-o omorî, uneori pînă la moartea fizică a acelor băjenari din calea urgiei de la Răsărit...

Durerea despărțirii inopinate, dorul de cei lăsați la baștină, de locurile natale înseși – sînt doar o parte a gamei de sentimente ce mistuiau sufletele basarabenilor refugiați. Atît de chinuitoare i-au fost durerea despărțirii de baștină și dorul de ea, încît aceste senzații, dar și revolta pentru nedreptatea ce i s-a făcut, ca și speranța că va reveni în satul natal nu ca oaspete, ci ca la el acasă, l-au și determinat pe Andrei Martiniu să scrie cu sîngele inimii cartea la care ne referim. Și, s-o spunem din capul locului: intenția autorului s-a soldat cu o mare izbîndă, cu o frumoasă împlinire sufletească, în fine – cu un important studiu documentar. Păcat că nu a avut norocul să-și vadă cartea tipărită... Să ne bucurăm măcar noi de această prezență editorială care, așa cum am menționat deja, are incontestabile resorturi sentimentale, dar și netrecătoare valențe de document – istoric, etnografic, lingvistic, nu în ultimă instanță – de document politic.

Obiectul mării dureri și al marelui dor, al mării iubiri de baștină se numește, în cazul lui Andrei Martiniu – comuna Ștefănești, fostul județ Cetatea Albă, astăzi raionul Ștefan Vodă. Pe hîrțile sovietice această localitate se numea exact așa cum știa și A. Martiniu: Stepanovka. Abia după 1990 s-a revenit la numele istoric Ștefănești – îndreptare a unui adevăr pe care, cu regret, nu a mai apucat-o acest vrednic fiu al satului... A plecat în lumea umbrelor îndurerat de practica vicioasă a schimbării denumirilor de sate românești din Basarabia, în forme rusificate, practică la care s-a recurs încă prin anii '60-'70 ai secolului trecut; Cetatea Albă fusese „rebotezată” în Belgorod-Dnestrovski și mai înainte, pe cînd era în viață Stalin. Străinii au stăruit să schimbe totul pe pămînturile ocupate, să șteargă mărturiile seculare de românism din această zonă: au modificat denumiri de localități, au schimonosit sau au tradus numele localnicilor, au distrus ori au schimbat destinația locașurilor de cult și ale instituțiilor culturale, pînă și unele forme de relief le-au modificat! Tocmai, știind despre această practică criminală a noilor „stăpîni”, autorul nostru a scris cu și mai multă înverșunare lucrarea proiectată, precizîndu-și, din chiar primele rînduri, intenția, scopurile: „*Voi căuta să arăt, cît voi putea, datinile și obiceiurile folclorice ale moldovenilor care trăiesc în jumătatea cealaltă de trup a Moldovei, care se numește Basarabia. Prin descrierea graiului, a*

datinilor și obiceiurilor lor, voi căuta să arăt lumii întregi că basarabeanul, frate de sînge este cu moldoveanul, olteanul, ardeleanul și munteanul”.

Cine va citi cartea *Al cui este acest pămînt*, va confirma fără ezitare că autorul și-a atins cu brio scopul propus. Unii cititori vor remarca maniera crengiană în expunerea evenimentelor, faptelor, în zugrăvirea chipurilor, extrem de simpatice, de țărani harnici și bonomi, dotați cu un simț aparte al frumosului și al buneii dispoziții. Amintește de maniera narativă a lui Ion Creangă și paginile țesute cu umor, cu ironie, cu satiră; în stil crengian sunt și unele isprăvi sau pozne făcute de copilul și adolescentul Andrei Martiniu, precum și de semenii săi. În semn de adînc omagiu consătenilor, A. Martiniu recurge la un limbaj cît mai apropiat de graiul specific locuitorilor din zona de sud a Basarabiei. De altfel, acest aspect al narațiunii nu are nimic în comun cu preocupările moldoveniștilor primitivi de la Chișinău: autorul nostru subliniază, repetă de zeci de ori că limba basarabenilor este aceeași cu a muntenilor, transilvănenilor, bănățenilor etc., și cele mai multe regionalisme au, între paranteze, echivalentele lor din limba literară. Sensibil la felul de a se exprima al eroilor cărții sale, atunci cînd se referă la un învățător venit pe plaiurile sud-basarabene din județul Mehedinți (Banat), A. Martiniu redă cu maximă precizie felul de a se exprima al acestuia. Însă în contexte generale el scrie în româna comună, exemplară – cea pe care o învățase la liceu, cea în care vorbise ca ostaș al Armatei Române, cea pe care a vorbit-o pînă la ultima suflare...

Totuși, deosebit de impresionantă și originală ni se pare panorama de ordin etnografic, folcloric, iar în bună parte – și de ordin geografic, istoric, politic, pe care ne-o oferă autorul. În multe locuri, pe multe pagini, uimește acribia, capacitatea deosebită a autorului de a fi memorizat, înmagazinat în copilărie, în adolescență și ceva în tinerețe, ca mai apoi să descrie peste decenii, extrem de meticulos, multe amănunte vizînd șezătorile, clăcile, sărbătorile de iarnă, logodna, cununia, nunta etc. la românii basarabeni. Un compartiment separat este dedicat zestrei de nuntă a miresei și altul – sărbătorii de Sf. Andrei, care era, în mare măsură, o sărbătoare a tinerilor. Toate cele descrise, cu lux de amănunte, au fost văzute, trăite, de autorul nostru, însă el nu a fost un simplu observator, ci un martor ocular activ, implicat energetic

în multe din evenimentele numite „ciclul sărbătorilor de iarnă”, respectiv „ciclul sărbătorilor de familie”, acestea din urmă culminând, în caleidoscopul amintirilor lui A. Martiniu, cu „petrecania” – petrecerea tinerilor mobilizați în armată. Simbolică „petrecanie”! – căci pentru autorul acestei cărți ea s-a întâmplat să fie la 15 noiembrie 1939 – dată după care nu a mai călcat pe drumurile ce duceau spre casa părintească.

Ni se pare cu totul remarcabil faptul că autorul prezintă datinile, obiceiurile, sărbătorile tradiționale „cu ochi de gospodar”, prin prisma unui țaran harnic, și în consecință – înstărit, ferit de mizerie, de sărăcie, de nevoia de a-și pleca spatele pentru altcineva. Aceasta era situația majorității țăranilor basarabeni în perioada descrisă de A. Martiniu, și această realizare se datora reformei agrare înfăptuite la puțin timp după Marea Unire din 1918.

A doua observație ce se impune este atenția deosebită pe care o acordă autorul fenomenului cultural din satul său de baștină și din satele basarabene în genere, accesului la învățământ și la serviciul divin în limba română. Ne reține atenția, în repetate rânduri, sincera bucurie, entuziasmul juvenil al scriitorului pentru libertatea de a se exprima în limba strămoșească, de a nu fi silit să vorbească, să utilizeze o limbă străină. Prin contrast, nu de mai puține ori este deplinsă situația consătenilor și a altor basarabeni când aceștia, în condițiile ocupației țariste, apoi și a celei sovietice, erau obligați să învețe în rusă, fiind rusificați și prin școală, și prin slujba bisericească, și prin lucrările administrative. Un capitol special, intitulat *Jertfele satului meu*, are ca obiect de preocupare nu numai pierderile suferite de țăranii din preajma Cetății Albe în timpul invadării, de către hoardele sovietice, a pământului strămoșesc, din perioada evacuării forțate, a deportărilor, apoi și a altor grozăvii puse la cale de ocupații cu stele roșii. Prin jertfe aduse de consătenii săi autorul subînțelege și pierderile de ordin spiritual, urmare directă a ocupației: chinurile la care au fost expuși consătenii săi pentru simplul motiv „că s-au născut români”, pentru că participaseră la viața țării natale, pentru că vorbeau românește... Iar ultimul compartiment al volumului în cauză – *Stimați tovarăși istorici...* – cuprinde un temerar răvaș către redacția revistei *Magazin istoric*, un apel la rațiune, un strigăt de disperare către istoricii care, în condițiile existenței lagărului

socialist, a declaratei „prietenie a popoarelor frățești”, se temeau sau nu doreau să-și facă probleme ca să spună adevărul despre răpirea, de către URSS, a Basarabiei și a Nordului Bucovinei.

De unde această sensibilitate, atât de tulburătoare, a lui Andrei Martiniu pentru românism? De unde această înțelegere, această convingere – adâncă, dreaptă, temerară – a țării liantului românesc ce unește pe locuitorii din Sudul Basarabiei, din Moldova istorică și din celelalte provincii românești? Pentru autorul cărții la care ne referim, adevărul că Basarabia e o parte indisolubilă a României, ideea unității lingvistice, etnice, spirituale a tuturor românilor, „de la Nistru pîn’ la Tisa”, nu e un slogan, ci un crez, un reper, o parte – poate cea mai importantă – a existenței sale! Și nu e vorba numai de un crez, dar și de o țară sufletească, de un curaj civic și intelectual! Desigur, e la mijloc școala, acea faimoasă școala românească din perioada interbelică, pe care autorul a făcut-o iarăși aidoma lui Ion Creangă – ghidat de convingerea părinților, a mamei în special, că omul cu carte are și parte; în plus, copilul și adolescentul Andrei Martiniu avea și o mare pasiune pentru învățătură. Și-a spus cuvântul și pregătirea civică, patriotică, din școală, apoi și din armată. Însă mai e ceva la mijloc: baștina, satul, județul natal. Locul de unde se trage autorul. Este un adevăr incontestabil că omul sfințește locul, dar, în multe cazuri, și locul modelează omul, mentalitatea, simțirea lui.

Iar baștina lui A. Martiniu, după anexarea, în 1812, de către ruși, a Basarabiei, a fost de două ori mai românească decât celelalte pământuri basarabene, căci de două ori a revenit la sinul Patriei. Prima dată aceste județe – Cahul, Ismail, Cetatea Albă – au fost retrocedate Moldovei lui Ștefan cel Mare, de către Rusia înfrântă în Războiul Crimeii, în 1856. Astfel aceste județe au participat la „Mica Unire”, din 1859, a Principatelor române Moldova și Muntenia, locuitorii lor au contribuit la punerea temeliei Statului Român modern. A doua oară, ca și întreaga Basarabie, județele sus-amintite au făcut parte din România Mare, după Unirea din 27 Martie / 9 Aprilie 1918, pînă la ocupația din iunie 1940, repetată în anul 1944. Printr-o curioasă coincidență, în ambele cazuri, revenirea la Patria-Mamă a durat 22 de ani... Și dacă pentru

noi, basarabienii, cele două decenii de aflare în componența României Mari nu au fost pur și simplu benefice, ci chiar salvatoare – în sensul păstrării și revigorării spiritualității, apoi, pentru locuitorii județelor din sudul provinciei, dubla revenire la sinul Patriei a însemnat o consolidare sporită a românismului și în suflet, și în minte. Astfel, numai astfel putem explica puternica, impresionanta dragoste a autorului pentru tot ce e românesc, neclintita lui dorință de a-și revedea locurile natale acolo unde le-a fost urzit de istorie să se afle – alături de celelalte pământuri populate de români.

Baștina lui A. Martiniu a beneficiat de o atenție sporită a celor mai fierbinți inimi și a minților cele mai luminate ale României moderne. Atunci când Rusia, învingătoare în Războiul ruso-turc din 1877–1878, a pus problema recucerii sudului Basarabiei, Mihai Eminescu, a scris o suită de articole prin care respingea documentar, cu multă fermitate pretențiile imperialiste ale rușilor. Chiar numai titlurile articolelor pe această temă, inserate în ziarul *Timpul* din București, redactat de marele nostru poet, sînt mai mult decît semnificative, vorbesc de la sine: *Drepturile românilor, O parte din vatra strămoșilor noștri, Dreptul nostru istoric, Crediința în trăinicia poporului român, Forța dreptului față de dreptul forței, Marile Puteri încalcă tratatele internaționale* etc.

„Însuși numele „Basarabia” țipă sub condeiele rusești. Căci Basarabia nu înseamnă decît țara Basarabilor, precum Rusia înseamnă țara rușilor [...]”, nota Mihai Eminescu, pentru a-și continua gândul într-un spirit perfect actual pînă în prezent: „Rusia voiește să ia Basarabia cu orice preț; noi nu primim nici un preț. Primind un preț, am vinde, și noi nu vindem nimic! Guvernul ruscesc însuși a pus cestiunea astfel, încît românii sunt datori a rămînea pînă în sfîrșit consecvenți moțiunilor votate de către corpurile legiuitoare: Nu dăm nimic și nu primim nimic. Românul care ar cuteza să atingă acest principiu, ar fi un vînzător” (10 februarie 1878). Ceva mai tîrziu, dar în aceeași dramatică pentru noi conjunctură politică, Eminescu afirma: „[...] Rusia a luat Basarabia, și acum, la o sută de ani după cedarea Bucovinei, cere să-i retrocedăm partea ce ni s-a înapoiat din această Basarabie. Țarul nu avea nici un drept recunoscut pe care și-ar fi putut întemeia această cerere atunci cînd a luat teritoriul din Nistru

pînă în Prut, și cu atît mai puțin are acum vreun drept, cu care ar putea lua partea ce ni s-a înapoiat din acest teritoriu [...]” (11 aprilie 1878).

O fi cunoscut Andrei Martiniu aceste pledoarii eminesciene? Deși în anii de comunism în România publicistica lui Eminescu avea o circulație prea de tot redusă, deși în carte nu se fac referințe la ele, credem că autorul, acest vrednic, admirabil fiu al sudului basarabean, avea cunoștințe de ele, dacă ținem cont că autorul are un instrumentar extrem de bogat de dovezi ale românismului Basarabiei, făcînd, în acest sens, trimiteri la autori extrem de diferiți, cum ar fi Marx și Engels, Lenin – „monștrii sacri” ai istoriografiei din acea epocă, dar și unii autori pe atunci, în genere, prohibiți: Constantin Stere, Pan Halippa, Iancu Flondor ș.a. În ultimă instanță însă, contează cel mai mult că A. Martiniu și-a zidit un sistem propriu – puternic și eficient – de argumentare, sistem care este de o reală utilitate și pentru cititorul de astăzi, poate în special pentru tinerii intoxicați de tot felul de „istorii integrate”.

...Scriam la începutul acestei prefete că m-a impresionat, din start, titlul cărții: *Al cui este acest pămînt*. Lipsa unui semn de întrebare nu exclude substratul interogativ al ideii din titlu. Chiar dacă autorul ne convinge că întrebarea e retorică – acest teritoriu, din preajma Cetății Albe, fiind românesc, și în trecut, și în prezent, și în viitor –, credem că se mai impun unele nuanțări. Acum – și încă nu se știe bine pînă cînd – acest pămînt e unul de izbeliște. Însă atîta timp cît mai avem patrioți, oameni cu simțirea românească aidoma lui Andrei Martiniu... nu numai Ștefăneștii, ci toată palma de pămînt numită și sudul Basarabiei, cu certitudine ne aparține, chiar dacă acum, geografic, politic, economic și „cultural” e în cadrul Ucrainei. Cel puțin sufletelor noastre aparțin aceste spații pînă la talazurile Mării Negre, iar din sufletul omului nici cel mai aprig adversar nu poate lua nimic, pentru totdeauna. Cartea lui Andrei Martiniu stă ca o dovadă incontestabilă, în acest sens – peste ani și decenii. Iar în aceasta rezidă și deosebita ei valoare.